

tişmasını nakletmektedir. Bütün bunlar onun cedel ilmini iyi bildiğini göstermektedir. Hanefîler'e karşı eleştirel değerlendirmeleriyle tanınan talebesi Hatîb el-Bağdâdî dahi Kudûrî'yi sadûk olarak nitelemektedir. Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Akta' el-Bağdâdî Kudûrî'den fıkıh öğrendi ve *el-Muhtaşar*'ını şerhetti. Başkadî Dâmegânî de kendisinden hadis dinledi.

Eserleri. 1. *el-Muhtaşar**. Fıkıh sahasında yüzyıllarca ders kitabı olarak okutulan önemli bir eser olup erken dönemde baskıları yapılmış (Lahor 1287; Bombay 1303; İstanbul 1309, 1310; Dehli 1847; Leknev 1876; Kazan 1880, 1909), Türkçe'ye, Farsça'ya ve bazı Batı dillerine tercüme edilmiştir. Eser üzerine Akta' el-Bağdâdî, Hâherzâde, Muhammed b. Ahmed el-İsbicâbî, Zâhidî, Ebû Bekir el-Hâddâd, İbn Kutluboğa, Abdülganî el-Meydânî gibi âlimler tarafından şerh ve hâşiyeler yazılmıştır. **2. *et-Takrîb***. Kudûrî önce, Ebû Hanîfe ile öğrencileri arasındaki mezhep içi ihtilâfları meselelerin delillerine yer vermeden ele alan tek ciltlik bir nüsha hazırlamış (*et-Takrîbû'l-evvel*), daha sonra bunu delillerle zenginleştirerek genişletmiştir (*et-Takrîbû's-sânî*). Eserin bir nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 18832). **3. *et-Tecrid***. İlm-i hilâfa dair yedi cüzlük bir eser olup İmam Şâfiî ile Ebû Hanîfe ve talebeleri arasındaki ihtilâflı meseleleri inceler ve mezhep imamını savunur. 23 Zilkade 405 (15 Mayıs 1015) tarihinde talebelerine imlâ ettirmeye başladığı eserinde ele aldığı konulardaki farklı görüşleri verdikten sonra taklid ehline rehberlik için kendi tercihini de belirtir. Eserin Beyazıt Devlet (nr. 18827-18829), Nuruosmaniye (nr. 1405), Süleymaniye (Fâtih, nr. 2040; Damad İbrâhim Paşa, nr. 679) ve Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 981) kütüphanelerinde kayıtlı nüshaları vardır. Cemâleddin Konevî tarafından bunun üzerine *et-Tefrid* adıyla dört ciltlik bir çalışma yapılmıştır (kaynakların bazıları bunu şerh, bazıları da muhtasar olarak kaydetmektedir; bk. Kureşî, III, 435; İbn Kutluboğa, s. 71; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1357; *Osmanlı Müellifleri*, I, 219). **4. *Şerhu Muhtaşari'l-Kerhî*** (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1000, Damad İbrâhim Paşa, nr. 563; Köprülü Ktp., Hacı Ahmed Paşa, nr. 93-95; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1226-1229; Âtîf Efendi Ktp., Âtîf Efendi, nr. 910; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 804; Murad Molla Ktp., nr. 895-897). **5. *Nübze min menâ-***

kıbi Ebî Hanîfe. Râgıb Paşa Kütüphanesi'nde kayıtlı (nr. 1479, vr. 69^a-71^a) müstakil bir nüshası bulunan risâle *Şerhu Muhtaşari'l-Kerhî*'nin girişinde de yer almaktadır. Bunlardan başka Köprülü Kütüphanesi'nde kayıtlı (Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1584, vr. 41^a-44^a), Kudûrî'nin rivayet ettiği bazı hadisleri kapsayan bir cüz bulunmaktadır (yukarıdaki eserlerin diğer yazmaları için bk. Ahlwardt, IV, 59-60; Brockelmann, GAL, I, 183-184; *Suppl.*, I, 295-296; Arberry, III, 11, 31; Sezgin, I, 451-455; M. Mutî' el-Hâfiz, I, 456). Kudûrî ayrıca Hassâf'ın *Edebû'l-kâdî*'sini de şerhetmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 46).

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IV, 377; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ's*, s. 124, 145; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), IV, 460; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam* (Atâ), VIII, 91; XV, 257; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XV, 54; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 78-79; Zehbî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 574-575; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍḍiyye*, I, 223, 247-250; III, 435; İbn Kutluboğa, *Tâcüt'terâcim fî tabakâtü'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 7, 71; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, II, 264, 265, 280-281; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, II, 19-31; *Keşfü'z-zunûn*, I, 46, 346, 466; II, 1316, 1357, 1631-1635, 1838; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 30-31; Ahlwardt, *Verzeichnis*, IV, 56, 59-60, 121, 185; *Osmanlı Müellifleri*, I, 219; Serkis, *Mu'cem*, II, 1497-1498; Brockelmann, *GAL*, I, 183-184; *Suppl.*, I, 295-296; M. Zâhid Kevserî, *Hüsnü't-tekdâti fî sîreti'l-İmâm Ebî Yûsuf el-Kâdî*, Kahire 1948, s. 104; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library, A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1955, III, 11, 31; Sezgin, *GAS*, I, 444, 451-455; M. Mutî' el-Hâfiz, *Fihrisü maḥṭûṭâti Dâri'l-kütübü'l-Zâhiriyye: el-Fikḥü'l-Hanefî*, Dimaşk 1401/1980-81, I, 304-305, 403-404, 410-413, 440-443, 456; II, 128-129, 155-158; Habîb Ahmed el-Kirânîvî, *Ebû Hanîfe ve aşâbüh*, Beyrut 1989, s. 147-148; O. Spies, "al-Djassâs", *EP* (İng.), II, 486; M. Ben Cheneb, "al-Kudûrî, Abû'l-Husayn / al-Hasan Aḥmad", a.e., V, 345.

CENGİZ KALLEK

KUDÛM

Türk mûsikisinde kullanılan
vurmali çalgı.

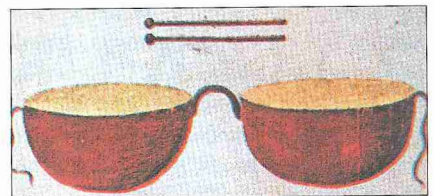
Kelime olarak Arapça'da "uzak bir yerden gelme, ayak basma" anlamına gelen **kudûm** bazı tarikat toplantılarında, özellikle mevlevîhânelerde, bazan da din dışı mûsikide kullanılan bir usul vurma aletidir. Mevlevî tarikatı mensupları tarafından "kudûm-i şerîf" diye adlandırılan kudûm, Mevlevî mukabelesi (semâ, âyin) esnasında mütripte yer alan en önemli ritim sazı olup kudûm çalana **kudûmzen** veya **kudûmî**, kudûmzenbaşına da **ser-kudûmî** denir.

Kudûm teknesi bakırdan yapılmış, aralarında çok az bir orantı farkı bulunan, ağızlarına deri gerilmiş iki tasta ibarettir. Bakır taslar sesin akustiği göz önüne alınarak, bazan da bir miktar altın karıştırılarak dövme ile yapılır; üzerlerinde en iyi sesi verdiği kabul edilen deve derisi tercih edilir. Kudûmlerden büyüğün ağızına 2 mm., küçüğün ağızına 1 mm. kalınlığında deri gerilir ve deriler sicimler vasıtasıyla istenilen gerginliğe çekilir. Seslerde meydana gelecek madenliliği yok etmek için bakır tasların üzerine kıtık veya keçe konularak kalınca meşin kılıfla kaplanan kudûmler, tabanlarının yere temasıyla ses renginin değişmesini önlemek için meşinden yapılmış daire biçimindeki simitler üzerine oturtulur. Kudûmün ağız çapı 28-30 cm., yüksekliği çapının yarısı kadar olup kaidesi dardır. Son zamanlarda sığır derisinden ve vidalarla akort edilebilen kasnaklı kudûmlere de rastlanmaktadır. Kudûm uçları oval biçimde, 25-30 cm. uzunluğunda, "zahme" adı verilen iki çubukla çalınır. Zahmeler çeşitli ağaçlardan yapılırsa da daha çok gül ağacı tercih edilir.

En az iki veya daha fazla kudûmün birden kullanıldığı âyin icrasında mütribin reisi kudûmzenbaşısıdır. Âyin esnasında semâzenlerin kudûmün vuruşlarına (darp) ayak uydurmaları ve selâmları iyi takip edebilmeleri için kudûme oldukça sert vurulur. Birden fazla kudûmün beraberliğini sağlamak için Türk mûsikisinde kullanılan ana usuller gibi kudûm usulleri tesbit edilmiştir. "Velvele" adı verilen bu kudûm usulleri, ana usullerdeki zamanların daha küçük parçalara ayrılarak vuruş adedinin çoğaltılmasından ibarettir.

Oturuş vaziyetine göre sağ taraftaki pest ses veren kudûme "düm", sol taraftaki tiz ses verene "tek" ismi verilir. Sağ kudûmle sol kudûm birbirinden dört ses farklıdır. Usullerin velveleli şekillerinde de normal usul deyimleri kullanılır. Ancak "tâ hek"ın yerine yalnızca "hek" kullanılır, ay-

Kudûm (Saznâme, TSMK, Hazine, nr 1793, vr. 27^a)

rica “dü me” deyimi ilâve edilir. Kudüm icrasında sağ elle tutulan zahme ile sağ kudüme “düm, dü”, sol kudüme “te, tek”; sol elle tutulan zahme ile sol kudüme “tek, me, ke, kâ” darpları, sağ ve sol eldeki zahmelerin ikisiyle birden “hek” darbı vurulur. Ana usuller vurulurken sağ el hiçbir zaman sol tarafta gitmediği gibi kudüm usullerinde de sol zahme hiçbir zaman sağ kudüme gitmez. Kudüm çalınırken zahmelerin fazla yukarıya kaldırılmamasına dikkat edilmelidir.

Önceleri sadece bazı tekkelerin yanı sıra bilhassa mevlevîhânelerde kullanılan kudüm zamanla din dışı müzik icralarında da yer almaya başlamıştır. Günümüzde de tasavvuf müzikisi, Türk müzikisi devlet korolarıyla Türk sanat müzikisi korolarında vurmali saz olarak kullanılmakta, Türk müzikisi devlet konservatuvarlarında ders olarak okutulmaktadır.

Kudümün tarihçesiyle ilgili kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*’sinde XVII. yüzyılın ortalarında yetişmiş nakkârezen Ali Çelebi, Sâdık Çelebi, Üsküdarlı Sâlih Çelebi gibi kudümzenlerden söz eder. Ayrıca son devirde kudümzenlikle şöhet bulmuş müzikişinaslar arasında Yenikapı Mevlevîhânesi kudümzenbaşısı Ahmed Hüsâmeddin Dede ve torunu Gavsî Baykara, Galata Mevlevîhânesi kudümzenbaşısı Râif Dede, Bahariye Mevlevîhânesi kudümzenbaşısı Zekâî Dede ile oğlu Ahmet Irsoy, Sadettin Heper, Hopçuzâde Mehmed Şâkir Efendi ve Kâni Karaca özellikle zikredilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 100, 620, 624, 636; IV, 205; X, 247; H. G. Farmer, *Turkish Instruments of Music in the Seventeenth Century*, Glasgow 1293, s. 114; Vural Sözer, *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul 1964, s. 233; M. Hurşit Ungay, *Türk Müzikisinde Usûller ve Kudüm*, İstanbul 1981, s. 8-9; M. Nazmi Özalp, *Türk Müzikisi Tarihi*, İstanbul 2000, I, 157; Muammer Özergin, *Türklerde Musiki Aletleri: Turkish Musical Instruments*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Hilâl Matbaacılık), s. 6; Halil Can, “Türk Dinî Musikisi Lûgatı”, *MM*, sy. 218 (1966), s. 57; H. Usbeck, “Türklerde Musiki Aletleri”, a.e., sy. 253 (1969), s. 29; Öztuna, *BTMA*, I, 464.

M. HURŞİT UNGAY

KUDÜS (القدس)

Üç ilâhî dinde de
önemli bir yere sahip olan
ve kutsal sayılan şehir.

Lut gölünün bulunduğu çukur alanın batısında ve bu alandan fay diklikleriyle ayrılmış olan Yahudiye platosunun dalgali yüzeyi üzerinde kurulmuştur. Lut gölüne 24, Akdeniz kıyılarına kuş uçuşu mesafe olarak 52 km. uzaklıkta bulunan şehrin deniz seviyesinden yüksekliği Harem-i şerif’te 747 metredir.

Adı. Tarihi oldukça eski olan Kudüs şehrinin adının geçtiği bilinen en eski belge milâttan önce XIX ve XVIII. yüzyıllara ait Mısır metinleridir (*IDB*, II, 843; *EJd.*, IX, 1379). Milâttan önce XIV. yüzyıla ait Tell Amarna mektuplarında şehrin adı Urusalim, Geç Asur metinlerinde Urusilimmu

veya Ursalimmu, İbrânice Masoretik metinde Yruşlm, bazan da Yruşlym biçiminde yazılmakta ve Yeruşâlayim, Eski Ahid’in Ârâmice metinlerinde Yeruşâlêm şeklinde telaffuz edilmektedir. Grekçe Hierosolyma adı şehrin kutsallığını (hieros = kutsal) yansıtmaktadır. Latince’ye Jerusalem ve Jerosolyma olarak geçmiştir. Kudüs şehrinin Batı dillerindeki adı da Jerusalem’dır.

Kudüs şehrinin İbrânice adı olan Yeruşalayim (Yeruşalem) iki ayrı kelimeden oluşmaktadır. İlk kısmı teşkil eden yerunun menşei ve mânası tartışmalıdır. Kelimenin “korkmak” anlamındaki yârê veya “görmek” anlamındaki râ’âhtan, hatta “sahip olmak, vâris olmak” mânasındaki yârâştan geldiği ileri sürülmüştür. Ancak “kurmak, tesis etmek” mânasındaki yârâhtan gelmesi daha muhtemeldir. Bu son görüşü benimseyen Saadia Gaon, Ahd-i Atik’in Arapça tercümesinde İşaya’daki (44/28, 51/17) Yeruşalayim kelimesini “Dârüsselâm”, 40/2’deki Yeruşalayim’i ise “Medînetüsselâm” olarak çevirmiştir (*DB*, III/2, s. 1318). Kelimenin ikinci kısmını oluşturan şalayimin aslı şalem veya şalimdir. Bu kelimenin “barış” anlamına geldiği ileri sürüldüğü gibi Batı Sâmilîleri’nde bir tanrı ismi olan Şulmanu veya Şalim’den geldiği de iddia edilmiştir. Şehrin orijinal adının Iruşalem olması ve “tesis etmek” mânasındaki yârâh fiil kökünden Iru ile milâttan önce II. binyılın ilk yarısında karşılaşılan ve Batı Sâmilîleri’nde bir tanrı olan Şulmanu yahut Şalim kelimelerinin birleşmesinden oluşması daha muhtemel görünmektedir. Çivi yazılı metinlerde ur veya uru, İbrânice’de ‘ir “şehir” demektir. Bu durumda Iruşalem “Şalim’in şehri” anlamına gelmektedir. Kudüs ilk dönemlerde ilâh Şulmanu veya Şalim’in ibadet merkezi olduğu, diğer taraftan eski Sâmi gelenekte bir şehrin o şehri kuran kişi yahut tanrının adıyla anılma geleneği bulunduğu için kelimenin “Şalim’in şehri” mânasına geldiği iddia edilmekte (*DBS*, IV, 898), “barışın şehri” (şalom = selâm) biçimindeki geleneksel yorumun hem etimolojik hem tarihten yenden hatalı olduğu ileri sürülmektedir (*IDB*, II, 843). Tell Amarna mektuplarında şehir Bet-şalem (Şalem’in evi) şeklinde anılmaktadır.

Kudüs şehri Moriya (Moriah, II. Tarihler, 3/1), Yebus (Hâkimler, 19/10), Sion, Dâvûd’un şehri (II. Samuel, 5/7, 9; I. Tarihler, 11/5, 7) ve Ariel (İşaya, 29/1) gibi isimlerle de anılır. Öte yandan buraya şehir, ada-

Kudüs’ten bir görünüş

